

Kutsal ve Profan Unsurların Bir Arada Yaşatıldığı Kutlamalar

Melda Medine GÜLEÇ*

Özet

Sosyo-ekonomik değişme ve gelişme sadece seküler yaşantıda etkili olmamış, biçim ve yoğunluğu farklı olmakla birlikte dinî ritüeller üzerinde de etkili olmuştur. Araştırma, kutsal ve profan unsurların farklı türden kutlamalarda toplumsal, psikolojik ve kültürel yaşantıyla nasıl bütünleştiğini ortaya koymaktadır.

Din sosyolojisi çalışması olarak tasarlanan bu çalışmada, saha araştırması çerçevesinde derinlemesine mülakat, görüşme formu, doğrudan gözlem ve literatür taraması tekniklerinden yararlanılmıştır. Bu çerçevede Giresun-Espiye’de yaşayan ve nişan, düğün, sünnet, asker uğurlama ve karşılama töreni veren ve bu türden törenlere (kutlamalara) katılan kişilerle görüşülmüştür. Ayrıca ilçe merkezi ve köylerinde görev yapan 49 din görevlisi ile görüşülmüş ve görüşme formu uygulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Din sosyolojisi, kutlama, kutsal, profan, seküler.

A Combination of Sacred and Profane Elements Kept Alive Celebrations

Abstract

Socio-economic change and development of effective life cannot just secular, religious rituals, but on a different shape and density have been effective. Research, sacred and profane elements in the celebrations of different kinds of social, psychological and cultural life reveals how to become united.

Designed to work in this study the sociology of religion, within the framework of field research in-depth interview, the interview form, direct observation and literature review techniques were used. In this context interviewed people who attend and to give engagement ceremony, wedding ceremony, birthday, circumcision feast and farewell and welcome to join the army in Giresun-Espiye. In addition, 49 district religious officer who served city centre and in the villages, interviewed and the interview form were applied.

Key Words: The sociology of religion, celebration, sacred, profane, secular.

Giriş

Durkheim’a göre kutsal şeyler, (dini) yasaklarla korunan ve tecrit edilen şeylerdir; dindışı (profan) şeyler ise bu yasakların hedef aldığı ve kutsal olandan ayrı tutulması gereken şeylerdir. Buna bağlı olarak kutsal fenomenler olağanüstü sınıfına sokulur ve diğer her şeyden ayrı bir yere konur (Marshall, 2009, s.439). Kaynağına göre bir sınıflandırma yapacak olursak 2 tür kutsallıktan söz edilebilir: Bizzat Allah tarafından kutsal olduğu belirtilen ve insanlar tarafından kutsallık atfedilen mekân veya nesnelere (Yavuz, 2005, s.29).

* Öğr.Gör., Giresun Üniversitesi, Espiye Meslek Yüksek Okulu.

Nişan

Büyük aileden çekirdek aileye geçişle birlikte evin reisine (babaya-büyükbabaya) bağımlı olan¹ erkeğin (damat adayının) bağımsızlaşması ve kadının sosyal hayata katılımı ve ekonomik özgürlüğünü kazanmasıyla birlikte, görücü usulüyle evlilikler yerine adayların birbirlerini tanıyıp evliliğe karar vermeleri yoluyla olmaktadır. Evlenmeye karar veren adaylar ailelerin de onayını alırlar.

Erkek tarafından bir grup, kız tarafının evine, kızı istemeye gider “Allah’ın emri peygamberin kavli” ile kız istenir. Kız tarafının onayı ile yüzükler takılır ve nişan gerçekleşir. Din görevlilerinden aldığımız bilgilere göre, nadir rastlanmakla birlikte nişan törenlerinde mevlit okutan aileler de bulunmaktaymış. Gelin ve damat olacaklar daha nişanlandıktan itibaren bağlanmaya² karşı, korumaya alınır. Bunun için gelinin beline kalınca ip şeklinde kuşak bağlanır. Kuşak (ip) 7³ kez düğümlenir. Ancak bu düğüm çözülebilecek niteliktedir. Çünkü gerdek gecesi çözülür. Oğlan için de aynısı yapılır. Üç düğüm yapılır ve oğlanın cebine konulur. Gelin eve gelince dua ile çözme işlemi gerçekleştirilir.

Tüm bunlara rağmen gelin ya da damat bağlandı ise, hocaya götürülür, muska yazdırılır. Gelin ve damat başkaları tarafından bağlandı ise, hocalara muska yazdırılır ve çözmek için çaba sarf edilir. Düğüne 3 gün kala başlanarak düğüne kadar her iki tarafın evinde de dikiş dikilmez.

Düğün

Düğün ile ilgili olarak yöneltilen sorulara verilen cevaplar incelendiğinde, düğünün düğün salonunda birkaç saat içinde olduğu eski uygulamaların terk edildiği görülmüştür. Ulaşım şartlarındaki iyileşme ve modernleşme ile birlikte geleneksel uygulamalara artık köylerde bile seyrek rastlanmaktadır. Düğün merasiminde eğlence tercih edilmesine rağmen, nikâh konusunda sadece resmî nikâh yeterli görülmeyip hem resmî hem de dini her iki nikâhın da mutlaka yapıldığı saptanmıştır. Din görevlilerinden aldığımız yanıtlar da bu durumu desteklemektedir. Dini merasimlerin tercih edilmediği din görevlilerine sadece belirli konularda danışıldığı belirlenmiştir.

Araştırma ile ilgili olarak hazırlanan görüşme formunda yer alan “*İki bayram arası (ramazan ve kurban bayramları) düğün yapmanın sakıncalı olduğunun düşününen var mı? Bu inançtan dolayı düğün tarihini erteleyen oluyor mu?*” sorusuna birkaç din görevlisi dışında

¹ Patrilokal yerleşimi gerektiren aile biçimi hem ekonomik hem de sosyal anlamda erkeği ailesine bağlı kılıyor ve bağımsız karar almasını zorlaştırmaktadır.

² Bağlama ve Çözme: Düğün ve evlenme ile ilgili oldukça önemli konulardan biri de kız veya erkek olursa olsun cinsel birleşmeye mani bir durumla karşılaşmalarıdır. Bunun adına “bağlama” denilir. Halk inanışında “bağlama” büyü, sihir veya dışarıdan yapılacak herhangi bir sebebe bağlıdır. Çözümü de tedbiri de bu sebebe göre düzenlenir.

³ 3 ve 7 sayılarının halk inançlarında özel bir yer tuttuğunu burada da görmekteyiz.

hemen hepsi “hayır”, “ olmuyor” şeklinde cevap vermişlerdir. Diğer cevaplar ise aşağıdaki şekildedir:

- Düşünenler var ama düğün tarihini erteleyen yok.
- Düşüneler varsa da pek itibar edilmiyor.
- Az da olsa var.
- Genelde iki bayram arası düğün yapmamaya çalışıyorlar.
- Bazen rastlıyoruz, gelip konu ile ilgili soru soruyorlar.
- Bazen oluyor.
- Söyleyen çok ama bunun için düğün ertelenip ertelenmediğini bilmiyorum.

Bugün birçoğu terk edilmekle birlikte geleneksel düğün törenlerinde kutsal birçok unsur göze çarpmaktadır. Buna göre düğün süreci 3 başlık altında incelenebilir.

a- Düğün öncesi dönem

Düğün hazırlıkları bir hafta öncesinden başlar ve yemekler hazırlanır. Pazar veya Pazartesi günü fırınlar yakılır ekmek pişirilir. Salı günü kız evine düğünlük (sini götürme) götürülür. Perşembe akşamı gelin getirilir. Düğünlük içinde mısır ekmeği, börek vb bulunurdu.

Kız ve erkek tarafının hatırlı ve aynı zamanda çok yakını olanlar davetiye yerine özel yiyeceklerle (ekmek, börek, lavaş gibi), diğerleri ise “babamın selamı var filan gün düğünümüz var” denilerek selam ile çağırılır (Çelik ve Gürsoy, 2007, s.211).

b- Düğün süreci

Günümüzde düğün süreci bir salonda yine birkaç saat içinde sonuçlanırken geçmişte üç gün sürerdi. Salon düğünü yapmayan aileler hâlâ vardır.

“Komşu gecesi” veya “kına gecesi” denilen düğünün ilk günü kız evinde yapılır. Kız tarafında düzenlenen geceye ilerleyen saatlerde erkek tarafı çerez ve kına getirerek katılırlar. Geline kına yakılacağı sırada kına tepsisi ve mumlarla gelinin etrafında genç kızlar dönerek türkü söylerler. Bu sırada gelinin yüzü başından aşağıya doğru sarkan özel bir örtü ile kapatılmıştır. Gelinin avucu da kapalıdır. Damat veya annesi bahşişi verdikten sonra avuç açılır kına yakılır. Yakılan kınanın içine, ailenin ekonomik durumuna göre para, altın gibi şeyler konulur ve eli bağlanır. Kına adanmışlığın sembolüdür ve kına yakılarak gelin ve damat birbirine adanmış olur.

Düğünün ikinci gün herkesin katılımıyla köy meydanında veya oğlan evinin fındık harmanında yapılır. Geceli gündüzlü eğlence sürer.

Üçüncü gün gelin alma töreni olur. Genç kızlar gelinin ayakkabısının altına isimlerini yazarlar, en önce kimin ismi silinirse önce onun evleneceğine inanılır. Erkek tarafı⁴ kız evine gelir sonra teslim töreni başlar. Gelin evden çıkmak üzereyken, erkek kardeşi yoksa

⁴ Kız almaya giden erkek tarafına yörede “gelinçi” deniyor.

yakınlarından bir erkek beline bir kuşak bağlar, bunun için bahşiş isterdi. Öte yandan çalgıcı ağlatma havası çalar, oğlan babası çağrılır, gelinin evden çıkması için gelinin yakınına ve çalgıcıya bahşiş verilir (Çelik ve Gürsoy, 2007, s.212).

Eski Türklerde Ocak kutsaldır ve haneyi koruyup kollayan evin koruyucu özel güçleri vardır (Kalafat, 1996, s.18). Araştırma alanında gelin eve girerken “ocak kültü” ile ilgili olarak rastlanan uygulamalar aşağıdaki gibidir.

Gelin oğlan evine boş gelmez. Ailenin her bir ferdine içinde giyecek, havlu, çorap, mendil gibi eşyalar bulunan birer bohça getirir.

Gelin eve girerken evin eşğinde tavuk veya horoz kesilir. Damat, gelinin başındaki örtüye/keşana bereket getirsin diye arpa, buğday vb. serper. Bu da düğüne gelen misafirlere dağıtılır. Gelin eve girerken uğursuzluklara karşı önlem almak için bardak kırılır. Ailenin yeni üyesinin eve bolluk bereket getirmesi için koltuğunun altına ekmek konulur ve eli una batırılır. Tatlı yedirilir dili tatlı, geçimi iyi olsun diye. Eşikten içeri girerken bir tas suyu devirmesi istenir, sular seller gibi aziz olsun diye, eve girince de soyunun sürmesi ve gelinin kaynanadan güçlü olması için kucağına erkek çocuk verilir⁵.

c- Düğün Sonrası Dönem

Düğün sonrası dönemde önce damadın sonra da gelinin ailesinin evinde olmak üzere 2 farklı uygulamaya rastlanmıştır.

Erkek tarafının evine gelen gelin hediyesini almadan kaynanası ile konuşmaz. Buna “*söyletme*” denir. Bu sayede hem ailenin yeni üyesinin aileye katılımın kapısı aralanmış olur, hem de gelinin evde söz sahibi olmasının (ya da lafa karışmasının) normları belirlenmiş olur.

Düğünden 1 hafta sonra damat ile gelin gelinin ailesinin ziyarete giderler. Buna “*yedilik*”⁶ denir. Burada damadın kaşığı ve ayakkabısı saklanır. Yemek yiyebilmek için damat tabağın altına bahşiş koyar ve kaşığını verirler. Eve gidebilmek için de bahşiş öder ve ayakkabısına ulaşır.

Doğum Günü

İnsanlar yaşamlarında birkaç geçiş dönemi kat ederler. İnsan hayatıyla ilgili kutlamaların hepsi yaşla ilgilidir. Bunların içinde en tipik olanları doğum günü kutlaması, yaşlılık kutlaması, düğün törenleri, cenaze törenleri ve sünnet törenidir (Rahman, 1996, s.96). Yapılan mülakatlar sonucu doğum günü kutlamasının genelde çocuklar ve gençler arasında yaygın olduğu görülmüştür. Bu kutlamalar sırasında doğum günü için hazırlanan pasta üzerindeki mumlar söndürüldükten sonra ikram ve hediyeleşmeler olur. Daha sonra da müzik eşliğinde eğlenilir.

⁵ Gelinin kaynanadan güçlü olması için kucağına çocuk verilmesine yörede “kaşık kırma” denmektedir.

⁶ Düğünden 1 hafta sonra gidildiği için yedilik denmektedir.

Doğum gününde yeni yaşının hayırlara vesile olması için ender de olsa mevlit okutanların olduğu bilgisine ulaşılmıştır⁷.

Sünnet

Sünnet töreniyle ilgili olarak yapılan gözlem ve mülakatlar sonucunda çok farklı bir uygulama ile karşılaşılmamış ve Anadolu'nun her yerindeki uygulamalar görülmüştür. 1 gün önceden çalgılı eğlence yapılır. Ertesi günü sünnet olacak çocuk arabalarla konvoy yapılarak gezdirilir, mevlit okutulur ve ardından da sünnet olayı gerçekleşir.

Günümüzde rastlanmamakla ve dini açıdan da bir geçerliliği bulunmamakla birlikte, eskiden sünnet olan çocuğun, kirvesinin kızlarıyla evlenmediği bilgisine ulaşılmıştır⁸.

Asker Uğurlama ve Karşılama

Asker uğurlarken “asker düğünü” yapılır⁹. Bu düğünde eğlence olur ve havai fişekler atılır. Asker uğurlamaya eli boş gidilmez; hediye (iç çamaşırı, çorap, para) götürülür¹⁰. Askere gidecek delikanlıyı arkadaşları konvoy oluşturarak ilçede tur attırır. Terhis olup evine döndükten sonra da evde ya da camide mevlit okunur.

Askere gidene kına yakılır, sünnet inancından dolayıdır¹¹ ve zamanla da gelenek hâline gelmiştir. Ancak yapılan mülakat ve gözlemler sonucunda Espiye’de askere gidene kına yakma âdetinin günümüzde terk edildiği görülmüştür.

Hidrellez

Dünyanın dönmesi mevsimleri, mevsimler tabiatı, tabiat da yaşam tarzını ve kültürü biçimlendirir. Yaşam tarzı ve kültür de grubun ve topluluğun eğlence dünyasını şekillendirir. Bu büyümlü devir, yaşam denilen sürecin tek kaynağıdır. Devrin durması yaşamın yok olması demektir. İnsanoğlu bu dönüşü herhangi bir araca gerek duymadan ancak tabiatla gözleyebilir. Bu dönüşün keşfedilmediği dönemlerde de, günümüzde de bu duygu insanoğlunu heyecanlandırmıştır. İşte tabiatın yeniden canlanması ve dolayısıyla hayvansal ve bitkisel bereketin yeniden temini Türk kültüründe Hidrellez gibi çeşitli törenlerle kutlanmaktadır. Gerçekte, insanoğlu Hidrellez törenlerinde, kendi yaşamının mutlu ve sıkıntısız bir şekilde devamı için gerekli olan ortamın yeniden gelmesini kutlamaktadır. Hidrellez’de yaşlılar yeni bir yıla erişmenin, yetişkinler geçimleri için gerekli olan hayvansal, bitkisel bolluk ve berekete kavuşmanın, gençler ve çocuklar da eğlenmenin tadını çıkarırlar.

Türkler, bu doğal sebebi, din değiştirmenin de etkisiyle Hızır veya İlyas gibi dinî veya hayalî şahsiyetler etrafında yarattığı efsanelerle süsleme, kutsama ve algılama yolunu seçmiştir. Hidrellez adı sosyo-kültürel bir sembol hâlini almıştır. Böylece pratiklerde ifade edilen

⁷ Kaynak Kişi: Mustafa Elmas, cami imam hatibi

⁸ Benzer uygulama için bakınız (Şahhüseyinoğlu, Nedim, 2000, 118).

⁹ Kaynak Kişi: Rahime Pir, emekli banka memuru

¹⁰ Kaynak Kişiler: Nahide Bekar, ev hanımı; Emine Nakışoğlu sınıf öğretmeni

¹¹ Kaynak Kişi: Mehmet Yazıcı, Espiye Müftüsü

dileklerin kabulü için sihri-dini bir zemin yaratılmaya çalışılmıştır. Diğer bir deyişle Müslümanlığın kabul etmediği eski Türk yaşamının ve dolayısıyla inanç sisteminin dini-büyüsel pratiklerine İslami renkler verilmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde baharın kutlanmasıyla ilgili herhangi bir ibare bulunmamaktadır (Özdemir, 1999, s.33).

Araştırma alanında rastlanan Hıdrellez ile ilgili kutlamalar şu şekildedir: Sabah erken kalkılır. Dere varsa derenin karşı tarafına, kuşlar için, “*eğrice büğrüce kurdun kuşun yemini ekiyorum*” deyip, mısır, kabak ve fasulye tohumu karıştırılıp ekilir. Kayıklarla denize açılır. Kötülüklerin dışarıda kalması amacıyla, Hıdrellezde ekilen tohumlar düzgün sıra ile değil de zig zaglı olarak ekilir. Hıdrellez'de dal kesenin, o yıl çocuğu olursa sakat doğacağına inanılır (Çelik ve Gürsoy, 2007, s.215).

Hıdrellez'de insanlar dilek tutarlar ve tuttukları dileğin resmini bir kâğıda çizip (ev, araba, çocuk gibi) bu kâğıdı ya gül ağacının dalına bağlarlar ya da gül ağacının dibini kazarak bu kâğıdı oraya gömerler. Kaynak kişilerden biri, bir arkadaşının çocuğunun olmadığını ve Hıdrellez'de bir kâğıda çocuk resmi çizip bu kâğıdı gül ağacının dalına astığını ve aynı yıl da hamile kalıp çocuk sahibi olduğunu dile getirmiştir¹².

Sonuç

Çeşitli vesilelerle verilen ve herkese açık olan büyük ziyafetlere *toy* adı verilir. *Toy* kelimesi Türkçe “doymak” fiilinin köküdür. *Toy*'a “şölen” veya “hân-ı yağma” da denmiştir. “Hân” Farsça'da “yemek” demektir. Bu gelenek daha çok Yağma Türklerinde görüldüğü için onların adı ile anılmıştır (Koca, 2000, s.206). Espiye'de de her türlü cemiyette asıl olan yemektir (baklava, börek, helva gibi). Helva özellikle cenaze evinde kokusu için kavrulup ikram edilir¹³. Ne türden olursa olsun kutlama düzenleyen aile bunu yemekli yapar; hacı adaylarını ve askerleri uğurlamaya gidenler ise ziyarete gittikleri eve yardım amaçlı yiyecek içecek (ekmek, kola, çay, şeker, bisküvi gibi) götürürler. Çünkü söz konusu aileyi özel durumlarından dolayı ziyaret edenler fazlalaştığı için, evlerine gelen ziyaretçilere ikram etmeleri sebebiyle yiyecek içecek türünden hediye götürülür.

Eski Türk bayramlarının en önemli kısmını eğlenceler oluşturuyordu. Zira Türkler, hayata bağlı, hayatı seven, gülmekten ve eğlenmekten hoşlanan, son derece canlı, dinamik, hareketli, dışa dönük bir karakter yapısına sahip idiler (Koca, 2000, s.124). Kutlama törenlerinde, İslamiyet'in kabulünden sonra yeni dinin normlarına göre biçim değiştirse de eğlence kültürü devam edegelmiştir. Öyle ki tamamen din temelli olan erkek çocuğun sünnet merasiminde de eğlence ve mevlit okutma bir arada olmaktadır.

¹² Kaynak Kişi: Tülay Öksüz, ev hanımı

¹³ Kaynak Kişi: Mehmet Topan, Tarih öğretmeni. Atalar Kültü ile ilgili olduğunu dile getirmiştir.

Endüstri toplumunun gerçekleşme sürecinde ortaya çıkan toplumsal değişmelerin sonucu olarak dinî düşünce, uygulama, inanç ve kurallar toplumsal anlam ve önemini eskiye oranla yitirmiştir (Cevizci, 2002, s.327). Bir yandan toplumsal pratiklerde dinî unsurların geç değişmesi, öte yandan endüstrileşmeyle birlikte sekülerleşme, insanları gündelik yaşam biçimlerinde ve çeşitli türden kutlamalarında ikisini bir arada uygulamaya itmiştir. Sonuç olarak da gündelik hayatın vazgeçilmez unsuru olan farklı sebeplerle ve farklı biçimlerde yapılan kutlamalarda, kutsal olan ve profan olanın sentezi ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

- Cevizci, A. (2002). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma yayınları.
- Çelik, A., Gürsoy, A. (2007). Espiye’de Halk İnanışları, Espiye Sempozyumu: İstanbul: Espiye Belediyesi yayınları
- Kalafat, Y. (1996). İslamiyet ve Türk Halk İnançları. Ankara: Kültür Bakanlığı yay.
- Koca, S. (2000). Türk Kültürünün Temelleri II. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Giresun F.E.F. yayınları
- Marshall, G. (2009). Sosyoloji Sözlüğü. (Çevirenler: Akınhay Osman ve Kömürcü Derya). Ankara: Bilim ve Sanat
- Özdemir, N. (1999). Eğlence Kavramı ve Hıdırellez Kutlamaları. Ankara: *Milli Folklor Uluslar Arası Halkbilim Dergisi*, Yıl 11, Sayı 42.
- Rahman, A. (1996). Uygur Folkloru. Çeviri: Soner Yalçın ve Erkin Emet. Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları
- Şahhüseyinoğlu, N. (2000). Anadolu İnanç Kültüründe İnanç Motifleri. Ankara: İtalik
- Yavuz, E. (2005). *Harput Halk Kültüründe Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

